

Geen verbinding prediken, maar verbinding zoeken

De samenleving zit verlegen om partijen die het als hun opdracht zien om deelbelangen te overstijgen en tegenstellingen te overbruggen. De PvdA en het CDA zouden dat ter harte moeten nemen en zich minder tegen elkaar moeten afzetten.

RIEN FRAANJE

Plaatsvervangend directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA

Het eerste politieke boek dat ik las was *Repeteerende breuken*. Daarin heeft Joop van Rijswijk zijn jarenlange ervaring als medewerker van aanvankelijk de ARP en later de CDA-fractie in de Tweede Kamer op meeslepende wijze geboekstaafd. Behalve dat het boek bewerkstelligde dat ik verslingerd raakte aan politieke (auto)biografieën, reconstructies en dagboeken, leerde het mij ook dat sociaal-democraten en christen-democraten maar moeilijk tot politieke samenwerking komen. De titel verwijst naar de steeds terugkerende animositeit tussen de PvdA en christen-democratische partijen, waardoor samenwerking stevast leidde tot politieke schipbreuk; de ondertitel is minder impliciet: *De machtsstrijd tussen PvdA en CDA*.¹

De recente politieke geschiedenis kent tal van nieuwe voorbeelden die een uitgave van *Repeteerende breuken 'the sequel'* rechtvaardigen. Wat bijvoorbeeld te denken van de mislukte poging om na de verkiezingen in januari 2003 te komen tot een kabinet van CDA en PvdA? Of de o zo moeizame samenwerking van de twee partijen in het vierde kabinet-Balkenende, dat op het eerste gezicht viel over de vraag of Nederland zou bijdragen aan een

volgende missie in Afghanistan maar waar uiteindelijk onderling wantrouwen tussen de sociaal-democratische en christen-democratische bewindslieden maakte dat dit vraagstuk de bananenschil werd waar dit kabinet over uitgleed. Max van Weezel verhaalt in *Haagse fluisteraars* hoe vooral de politiek adviseurs van de bewindslieden het onderlinge onbegrip hebben gevoed.²

Ook in Brussel doen de Europese christen-democraten en sociaal-democraten het voorkomen dat zij elkaars grootste opponent zijn. De onderlinge strijd verhult dat beide politieke stromingen aan de basis hebben gestaan van de Europese samenwerking en nu gezamenlijk de opgave hebben om de aankomende verkiezingen voor het Europees Parlement niet te laten verworden tot een referendum voor of tegen de samenwerking in de Europese Unie.

Deze voortdurende rivaliteit laat zich moeilijk verklaren door diepgaande programmatische geschillen. Sterker nog, de sociaal- en christen-democratie kennen in hun mensbeeld en maatschappijopvatting markante raakpunten die wederzijdse sympathie meer rechtvaardigen.

Rien Fraanje *Geen verbinding prediken, maar verbinding zoeken*

Mensbeelden

In de christen-democratie is de mens een sociaal wezen. Dat betekent dat christen-democraten menen dat mensen het meest tot hun recht komen in relatie met anderen. Ab Klink en Berend Kamphuis vatten het in hun voorwoord bij het rapport *Mens waar ben je* van het Wetenschappelijk Instituut kernachtig samen: de mens komt tot zijn bestemming 'in en door het dragen van verantwoordelijkheden. Langs die weg verwerft hij zelfstandigheid, emotionele rijpheid en uiteindelijke vrijheid. De samenleving moet de mens tot het dragen van die verantwoordelijkheid in staat stellen.'³

Het is vanwege deze mensvisie dat de overheid in de ogen van de christen-democratie een beperkte taak heeft. Klink en Kamphuis schrijven: 'De staat moet de sociale voorwaarden garanderen voor een fatsoenlijk bestaan, maar zich anderzijds niet nodeloos bemoeien met het persoonlijke en maatschappelijke leven. Mensen zijn en blijven natuurlijk wel altijd aangewezen op anderen. Niemand is volstrekt autonoom.'⁴

Die laatste zin is voor christen-democraten een belangrijke notie. Mensen dragen een verantwoordelijkheid jegens anderen en kunnen daarom niet zomaar hun eigen wil als enige leidraad hanteren. Hier wijkt de christen-democratie fundamenteel af van het liberale mensbeeld. De sociaal-democratie is op dit punt niet eenduidig, waarover later meer.

Dat de mens en zijn relaties centraal staan in het christen-democratische denken, verklaart dat sociale verbanden zoals (sport)verenigingen, scholen en kerken voor christen-democraten zo belangrijk zijn. Nog eens Klink en Kamphuis: '[H]et subsidiariteitsbeginsel (spil in het katholieke denken) en het principe van de soevereiniteit in eigen kring (waar het protestantse denken omheen scharniert) leggen elk om een eigen reden het primaat bij de samenleving, bij maatschappelijke instellingen en instituties. Zij moeten bij voorkeur de

elementaire diensten leveren en mensen in staat stellen en toerusten om maatschappelijke verantwoordelijkheid te kunnen dragen. De overheid waakt er op haar beurt over dat de diensten op maat en toegankelijk zijn.'⁵

Het startpunt voor christen-democraten is dus de mens die pas volledig tot zijn of haar recht komt in relatie tot anderen. De verbanden waarin die onderlinge relaties tussen mensen vorm worden gegeven verdienen de ruimte om hun werk voor de samenleving te kunnen doen. De overheid dient vooral voorwaardenscheppend werk te verrichten met als doel om mensen en hun sociale verbanden tot hun recht te laten komen. De christen-democratie is daarmee vooral een communautaire ideologie. Het is geen toeval dat Jan Peter Balkenende zich zo aangetrokken voelde tot de ideeën van de Amitai Etzioni, die eind vorige eeuw met *The New Golden Rule* het standaardwerk voor de gemeenschapsdenkers in deze tijd schreef.⁶

Ideologisch gezien staat de sociaal-democratie dichter bij de christen-democratie dan bij het liberalisme

Ik durf de stelling aan dat ideologisch gezien de sociaal-democratie dichter bij de christen-democratie staat dan het liberalisme. Henk Woldring stelt in zijn voor christen-democraten als standaardwerk beschouwde *Politieke filosofie van de christen-democratie* dat het socialisme net als het liberalisme voortkomt uit de Verlichting en de Franse Revolutie. Beide politieke stromingen streven naar een betere samenleving en dat idealisme is gebaseerd op de verwachting dat autonome mensen in staat zijn op basis van redelijk inzicht de normen en wetten voor een betere

Rien Fraanje *Geen verbinding prediken, maar verbinding zoeken*

samenleving te formuleren en daarnaar te leven. Dat het socialisme ook hier uitgaat van de autonomie van het individu, is een groot verschil met de christen-democratie. Maar daar waar het liberalisme volgens Woldring de vrijheden van individuele mensen als uitgangspunt nam, '[ging] het socialisme uit van de maatschappij als gemeenschap en haar economische structuren'.⁷

Het is precies de hang van het socialisme en later ook de sociaal-democratie om de mens te zien als onderdeel van een groter geheel die het dichter bij de christen-democratie brengt dan het liberalisme, dat het autonome individu in het centrum van zijn wereldvisie plaatst. Uiteraard bestaat daarbij het subtiel maar wel cruciale verschil dat het socialisme vooral de risico's ziet van onderdrukkende systemen die mensen tot slachtoffer van de gemeenschap kunnen maken, terwijl de christen-democratie juist uitgaat van de kracht en mogelijkheden van de gemeenschap. Maar de kern is dat sociaal- en christen-democraten beiden vaststellen dat mensen deel uitmaken van iets wat groter is dan zichzelf.

Staat versus markt

Op dit punt van mijn betoog is een kanttekening op zijn plaats. Want het maken van een vergelijking tussen twee politieke ideologieën veronderstelt ten onrechte dat die statisch en absoluut zijn. De realiteit is echter veel te complex om uit te gaan van een helder en strak politiek kader van waaruit elke maatschappelijke opgave kan worden benaderd. Een politieke filosofie geeft geen zekerheid over het standpunt dat een politieke partij bij een kwestie moet innemen, maar levert wel een gedeeld referentiekader om over een gemeenschappelijk ideaal te discussiëren. Datzelfde ideaal kan echter tot geheel verschillende afwegingen leiden.

Zo heeft de sterke nadruk die christen-democraten leggen op de samenleving en de sociale verbanden waar mensen deel van uit-

maken bij het CDA vaak geleid tot een anti-overheidsdiscours. Dat maakt de afstand tot het liberalisme van de VVD dat de overheid vooral als hindermacht voor het autonome individu ervaart opeens heel klein. Het gevolg is dat het CDA in coalities met deze partij onder het mom van méér samenleving vaak eerder heeft bijgedragen aan meer marktwerking dan aan het creëren van daadwerkelijke ruimte voor mensen en hun gemeenschappen.⁸ Dat heeft steevast tot kritiek binnen het CDA geleid, zowel tijdens de eerste twee kabinetten-Lubbers als ook gedurende het tweede kabinet-Balkenende.⁹

Terwijl christen-democraten die afdwalen van de gemeenschap uitkomen bij de markt, denken sociaal-democraten als eerste aan de overheid als mensen en hun gemeenschappen niet in staat worden geacht om een maatschappelijk vraagstuk op te lossen. Het verklaart mede de ambivalente houding van de PvdA ten opzichte van de door hun eigen kabinet afgekondigde participatiesamenleving. Veel sociaal-democraten zien het begrip als een lege (en liberale) marketingterm die de samenleving moet klaarstomen voor een verder terugtrekkende overheid, die zijn taken als schild voor de kwetsbaren in de samenleving verzaakt. De gemeenschapsdenkers binnen de PvdA zien in de participatiesamenleving echter nadrukkelijk aanknopingspunten om de veerkracht van mensen te vergroten daar waar voor hen inmiddels evident is dat hier geen wonderen van de overheid mag worden verwacht. De Amsterdamse PvdA-wethouder en -lijsttrekker Pieter Hilhorst was een duidelijke representant van deze laatste groep. Al voor zijn overstap naar de lokale politiek toonde hij zich in zijn columns in *de Volkskrant* enthousiast over wat mensen zelf kunnen realiseren. Hij noemde zich in een van zijn columns ooit zelfs een christen-democraat, waarbij hij overigens meteen zijn teleurstelling uitsprak over hoe het CDA invulling geeft aan dit kroonjuweel van zijn gedachtegoed.¹⁰

Rien Fraanje *Geen verbinding prediken, maar verbinding zoeken*

Kortom, de politieke praktijk is weerbarstiger dan de ideologische theorie. Een extra complicerende factor daarbij is bovendien dat de nadrukkelijke overeenkomsten tussen CDA en PvdA in gedachtegoed niet kunnen voorkomen dat het leeuwendeel van de CDA-kiezers meer affiniteit met de VVD heeft. 'Het CDA is wat zijn kiezers betreft simpelweg geen centrumpartij maar een partij die, zodra het gaat om politiek-inhoudelijke opvattingen, heel goed door een en dezelfde deur kan gaan als de VVD. Die deur opent naar rechts', schrijven Marcel ten Hooven en anderen in hun concluderende paragraaf bij een onderzoek naar de kiezers van het CDA.¹¹ Wanneer CDA-politici hun standpunt moeten bepalen over de zorg, uitgeprocedeerde asielzoekers of het economische beleid, speelt in het achterhoofd die wetenschap altijd mee.

De PvdA en het CDA zijn te symboliseren met twee van de vier cirkels van het Audi-logo die elkaar gedeeltelijk overlappen. Ze hebben een gezamenlijke kern, namelijk hun overtuiging dat de samenleving niet een verzameling van losse individuen is, maar het sociale verband waar mensen onlosmakelijk deel van zijn. Wanneer die samenleving geen soelaas biedt, scheiden de wegen van sociaal- en christen-democraten. De eersten zoeken hun heil bij de staat, de laatsten bij de markt.

Des Indes-beraad

Wanneer je ervan uitgaat dat iedereen deel is van een groter geheel, ben je altijd op zoek naar wat mensen binnen dat geheel bindt. Je grondhouding is dan niet zozeer de verschillen uitvergroten, als wel zoeken naar gemeenschappelijke grond. Terwijl zowel sociaal- en christen-democraten vanuit hun politieke overtuiging dit als recept voor de samenleving voorschrijven, doen ze naar elkaar het tegenovergestelde: ze vergroten hun onderlinge verschillen uit en bagatelliseren de overeenkomsten. De twee politieke stromingen en de daaraan verwante partijen zijn daarmee als de

vader die de zoon op wie hij lijkt het meest kritisch bejegt. In de huidige politieke context is dat een weinig vruchtbare houding. Natuurlijk, er bestaan ideologische en politieke verschillen maar de gevaren en risico's komen van elders en belangrijker nog: de samenleving zit verlegen om partijen die het als hun opdracht zien om deelbelangen te overstijgen en tegenstellingen te overbruggen.

CDA en PvdA moeten daarbij bereid zijn eerst elkaars onderliggende politieke drijfveren te onderzoeken voor ze daarover oordelen. Zo miskent het verwijt van René Cuperus en Bert Ummelen elders in dit nummer dat het huidige CDA-verhaal met zijn pleidooi voor lastenverlichting wel erg mager is, dat achter dit als rechts aandoende vertoog zorgen schuilgaan die ook de PvdA moeten beroeren.

Nog voordat *The Economist* in januari van dit jaar een kleine hype veroorzaakte met een reportage over de wereldwijde benarde positie van de middenklasse, had het CDA dit al politiek geagendeerd.¹² Buma en de zijnen hebben geconstateerd dat de middenklasse verschillende klappen van de economische crisis opvangt: hun huizen worden minder waard, hun inkomens zijn bevroren, hun baan staat op de tocht en hun belasting wordt verzwaard. En daarbij schaarft het CDA niet zozeer de tweeverdieners die drie tot vier keer modaal verdienen onder de middengroepen, maar het gezin dat met anderhalf modaal inkomen vóór de crisis ook maar net de touwtjes aan elkaar wist te knopen. Wanneer we ons realiseren dat een solide middenklasse van cruciaal belang is voor een stabiele samenleving, plaatst dat het voorstel om de lasten voor middengroepen te verlagen in een breder perspectief.

In een samenleving en wereld waarin de verschillen tussen mensen en landen de gemeenschapszin en onderlinge solidariteit onder grote druk zetten, moeten de politieke partijen die zoeken naar maatschappelijke verbinding ook onderling verbinding zoeken. Aldus moeten de sociaal-democratie en chris-

Rien Fraanje *Geen verbinding prediken, maar verbinding zoeken*

ten-democratie elkaar kunnen vinden in hun zoektocht naar een economie die niet ten koste gaat van maar ten dienste staat aan het goede leven. De beide politieke stromingen kunnen vanuit hun gemeenschappelijke grond ook nadenken hoe kan worden voorkomen dat opleidingsniveau een nieuwe verzuiling en daarmee maatschappelijke fragmentatie initieert. En ze zouden een gemeenschappelijke agenda moeten hebben om van de EU

weer het grote ideaal te maken van solidaire landen die gezamenlijk stabiliteit, invloed en welvaart genereren.

Dat zowel sociaal-democraten als christen-democraten vaststellen dat mensen deel uitmaken van iets wat groter is dan zichzelf zou voldoende gemeenschappelijke basis moeten zijn. Misschien is het een idee als vertegenwoordigers van het CDA en PvdA een eigen Des Indes-beraad opstarten?

Noten

- 1 J.P. van Rijswijk, *Repeterende breuken. De machtsstrijd tussen PvdA en CDA*, Amsterdam: Prometheus, 1992.
- 2 Max van Weezel, *Haagse fluisteraars*, Amsterdam: Balans, 2011.
- 3 Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Mens, waar ben je? Een verkenning van het christen-democratische mensbeeld*, Den Haag: WI, 2011 (tweede druk), zie het voorwoord bij de eerste druk, pag. 6.
- 4 Ibid.
- 5 Ibid.
- 6 Amitai Etzioni, *The New Golden Rule. Community and Morality in a Democratic Society*, The Perseus Books Group. In 2005 als *De nieuwe gulden regel* bij Ten Have uitgegeven in een Nederlandse vertaling.
- 7 H.E.S. Woldring, *Politieke filosofie van de christen-democratie*, Budel: DAMON, 2003, pag. 204.
- 8 Zie mijn eerdere kritische opmerkingen daarover in Rien Fraanje, 'Verheffen, verbinden en verduurzamen', in: *Christen Democratische Verkenningen*, 2011, pp. 18-21.
- 9 Zo vatte CDA-coryfee Bert de Vries zijn ongenoegen samen in *Overmoed en onbehagen. Het hervormingskabinet-Balkenende*, Amsterdam: Bert Bakker, 2005. Zijn kritiek was overigens breder dan alleen de rol en functie van de overheid.
- 10 Afgelopen najaar formuleerde hij samen met Jos van der Lans zijn visie op de participatiesamenleving in: *Sociaal doe-het-zelven. De idealen en de politieke praktijk*, Atlas Contact, 2013.
- 11 Joop van Holsteyn en Galen Irwin, 'Slechts de wereld van gisteren? Over de achtergrond en opvattingen van de kiezers-aanhang van het CDA, 1977-2010', in: Gerrit Voerman (red.), *De conjunctuur van de macht. Het christen-democratisch appèl 1980-2010*, Amsterdam: Boom, 2011, pp. 155-178.
- 12 Zie bijvoorbeeld Marcel ten Hooven, Peter Cuyvers, Martijn Lampert & Jan Prij, *Benauwd in het midden*, Amsterdam: Boom tijdschriften/*Christen Democratische Verkenningen*, zomer 2008.